

MØTEINNKALLING

Utvalg: Steigen kommunestyre
Møtested: Rådhuset, Leinesfjord
Møtedato: 18.06.2014 Tid: Kl. 09:00

Eventuelle forfall, samt forfallsgrunn bes meldt **snarest** til sentralbordet, tlf. 75 77 88 00.

Vararepresentanter som evt. skal møte vil få nærmere innkalling over telefon.

Representantene ordner med skyss på billigste måte.

TILLEGG SAKSLISTE

Utvalgssakstype/nr.	Arkivsaksnr.	Tittel
PS	24/14	14/294 FORSLAG OM FREDNING AV GRØTØY HANDELSSTED

Eventuelt.

FORSLAG OM FREDNING AV GRØTØY HANDELSSTED

Saksbehandler: Lisbeth Lie Aalstad
Arkivsaksnr.: 14/294

Arkiv: C53

Saksnr.: Utvalg
24/14 Steigen kommunestyre

Møtedato
18.06.2014

Forslag til vedtak:

I mehold av lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr 50 (kml) § 15 og § 19, jf. § 22, vedtar Steigen kommune å gå inn for fredning av Grøtøy gamle handelssted og et område rundt bygningene, gnr. 31, bnr. 2.

Saksutredning:

I 1986 ble det opprettet en tinglyst avtale mellom eierne og Steigen kommune som omhandlet løsøre. I 2001 ble en ny avtale opprettet mellom daværende eier Einar Sæland og Stiftelsen for bevaring av Grøtøy gamle handelssted. Avtalen ble tinglyst 11.09.2001 og er gjeldende fram til 19. juli 2021.

Melding om oppstart av fredning ble i samsvar med lov om kulturminner § 22 nr.1, meddelt daværende eier og Steigen kommune i brev av 09.10.2007. Melding om oppstart av fredning ble kunngjort i Avisa Nordland og Norsk Lysningsblad 20.02.2007.

Nordland Fylkeskommune har gjennomført flere befaringer til Grøtøy, både sammen med tidligere eier og med Riksantikvaren. I 2010 ble Grøtøy gamle handelssted solgt til nye eiere. Trond Lohne er fra september 2013 eneeier og hjemmelshaver.

I prosessen etter varslet fredning har et sentralt tema vært bevaringen av mindre løsøre: Dette blir sett på som et viktig argument for fredning. Kulturminneloven hjemler ikke fredning av mindre løsøre. Nordland fylkeskommune mener det er svært betydningsfullt å bevare både bygningsmasse og inventar og løsøre. Dette er et unikt, autentisk og viktig historisk kildemateriale som må bevares intakt på stedet. Siden samlingen ikke kunne fredes, måtte det opprettes en egen tinglyst, privatrettslig avtale om at gjenstandene skal forbli i bygningen så lenge fredningen består. Eier Tond Lohne var positiv til opprettelsen av en slik avtale.

Fredningsforslaget etter kml § 15 omfatter følgende:

- Hovedbygningen (bygningsnummer 189085907)
- Stabbur (bygningsnummer 189085885)
- Sjø med do (bygningsnummer 189085893)

Fredningen omfatter bygningenes eksteriør og interiør - og inkluderer hovedelementer som planløsning, materialbruk, overflatebehandling og detaljer som vinduer, dører, gerikter,

listverk, ildsteder, fast inventar og større løst inventar.

Unntatt fra dette er interiøret i kjeller, hvor kun hovedkonstruksjon og rominndeling innbefattes av fredningen.

Fredningsforslaget etter § 19 omfatter området rundt hageanlegg m.m. og skal bevare virkningen av kulturminnet i miljøet og beskytte eventuelle vitenskapelige interesser som knytter seg til objektet. Det er vesentlig å bevare og sikre handelsstedets virkning i miljøet. Anleggets karakter skal opprettholdes slik det fremstår med terrassert hageanlegg, gjerder, beplantning, hagerester og grunnmurer fra tidligere bebyggelse.

Formålet med fredningen av Grøtøy handelssted, samt hovebygningens interiør og løsøre, er å bevare en kilde som illustrerer levestandard og bokultur på et viktig handellsted på 1800 – tallet.

Fredningen innebærer at det må søkes om tillatelse / dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, f. kulturminneloven §§ 15 a og 19 tredje ledd. En slik søknad må sendes fylkeskommunen, som avgjør om tiltaket kan iverksettes, og eventuelt på hvilke vilkår.

Kommunestyrets behandling vil inngå i en ny vurdering av fredningsforslaget hos fylkeskommunen. På bakgrunn av dette utarbeides endelig forslag til fredningsvedtak. Dette blir lagt frem for Nordland fylkesting før fredningsforslaget oversendes til Riksantikvaren, som er den endelige instans som fatter vedtak om fredning med hjemmel i kulturminneloven §§ 15 og 19.

Vedlegg:

Nordland fylkeskommunes forslag om fredning av Grøtøy gamle handelssted.

Steigen kommune

Leinesfjord
8283 LEINESFJORD

 STEIGEN KOMMUNE Servicekontoret	
Løpenr.: 3197/14	Saksbeh. AS
10 JUN 2014	
Ar/saksnr. 14/294	Dok.nr. 2
Ark.kode CS3	
Gradering	
Kopi til: LAA	

Oversendelse av forslag om fredning av Grøtøy handelssted, Steigen kommune. Anmodning om politisk behandling.

Nordland fylkeskommune oversender med dette forslag om fredning av Grøtøy handelssted. I henhold til kulturminneloven § 22.3 skal forslag om fredning forelegges kommunestyret før det fattes vedtak om fredning. Fredningsforslaget skal sendes til politisk behandling i kommunestyret etter at det har vært ute til offentlig ettersyn, slik at eventuelle merknader til fredningsforslaget kommer med når kommunestyret skal gjøre sin vurdering.

Vi viser til vårt brev av 18.03.2014 med kunngjøring om offentlig ettersyn av forslag om fredning av Grøtøy handelssted. Frist for innspill var 13.05.2014. Det er ikke mottatt merknader eller innspill til fredningsforslaget.

Vi oversender med dette forslag om fredning av Grøtøy handelssted og dokumentasjonsvedlegg, og ber om at Steigen kommune snarest mulig tar saken opp til politisk behandling. Nordland fylkeskommune ber om tilbakemelding med angivelse av antatt dato for behandlingen. **Frist for uttalelse fra Steigen kommune settes til 11.08.14**

Med vennlig hilsen

Egil Murud
kulturvernssjef

Ruth Tove Trang
kulturminnerådgiver

Kopi til:

Trond Lohne
Bjarne Eriksen
Hild-Marit Olsen, fylkesråd for

Munkebekksmau 12
Her
Her

5011 BERGEN

Adresse Postmottak
Fylkeshuset

8048 Bodø
Besøksadresse Prinsens gate 100

Dir.: 75 65 05 28
Tlf.: 75 65 05 20

Faks:

Saksbehandler: Ruth Tove Trang
Avdeling: Kultur og miljø

E-post:

Kulturminner i Nordland
post@nfk.no

Kopi til:

kultur, miljø og folkehelse

Nina Chr. Badendyck,

fylkeskultursjef

Riksantikvaren

Her

Postboks 8196, Dep

0034

OSLO

Vedlegg

Fredningsforslag Grøtøy politisk behandling

Dokumentasjonsvedlegg Grøtøy politisk behandling

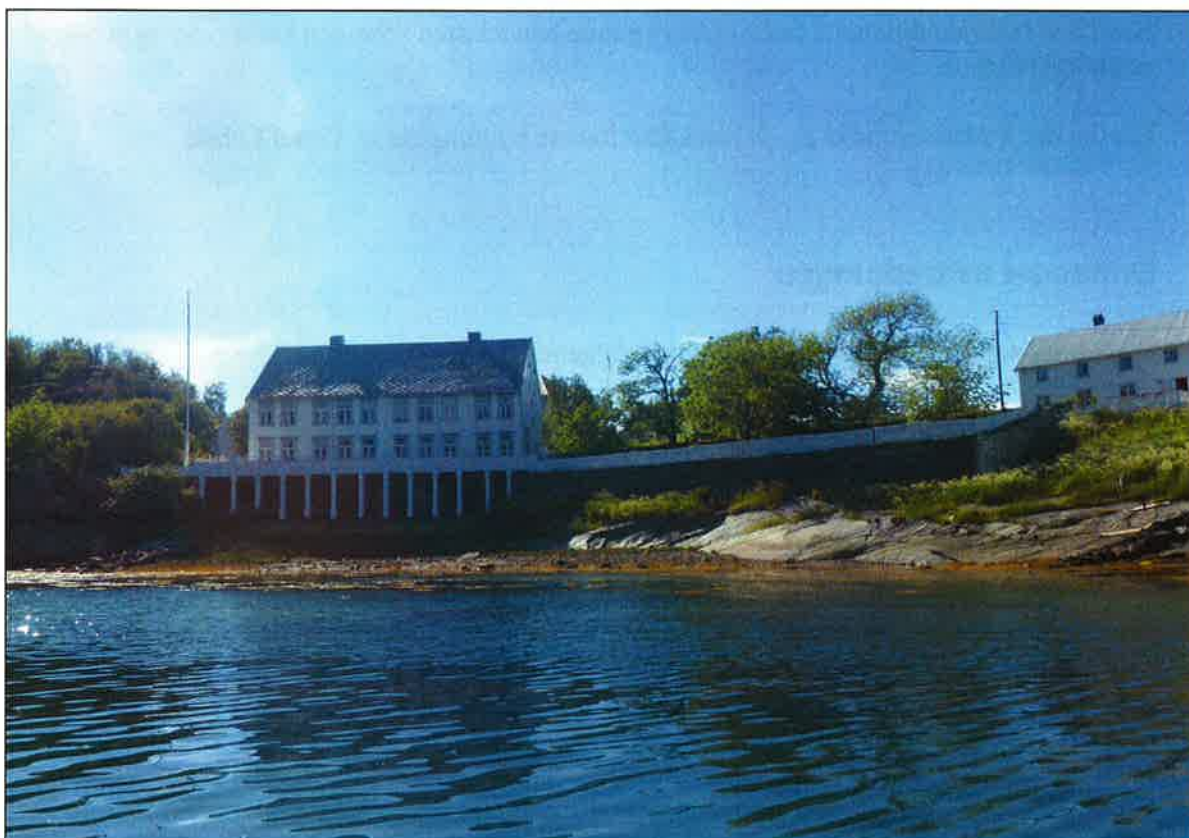
DokID

450358

450359

**FORSLAG OM FREDNING MED HJEMMEL I
KULTURMINNELOVEN § 15 OG § 19 – HØRING JF. § 22**

**GRØTØY GAMLE HANDELSSTED GNR. 31 BNR. 2,
STEIGEN KOMMUNE**

Kulturminner i Nordland

GRØTØY GAMLE HANDELSSTED, GNR. 31, BRN.2, STEIGEN KOMMUNE

FORSLAG OM FREDNING MED HJEMMEL I KULTURMINNELOVEN §§ 15 OG 19 – HØRING JF. § 22

I medhold av lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 (kml) § 15 og § 19, jf. § 22, foreslår Nordland fylkeskommune å frede Grøtøy gamle handelssted i Steigen kommune og et område rundt bygningene.

Eier av det fredete området og de foreslåtte fredete bygningene er Trond Lohne.

Omfanget av fredningen

Fredningsforslaget etter kml § 15 omfatter følgende:

- Hovedbygningen (bygningsnummer 189085907).
- Stabbur (bygningsnummer 189085885).
- Sjø med do (bygningsnummer 189085893).

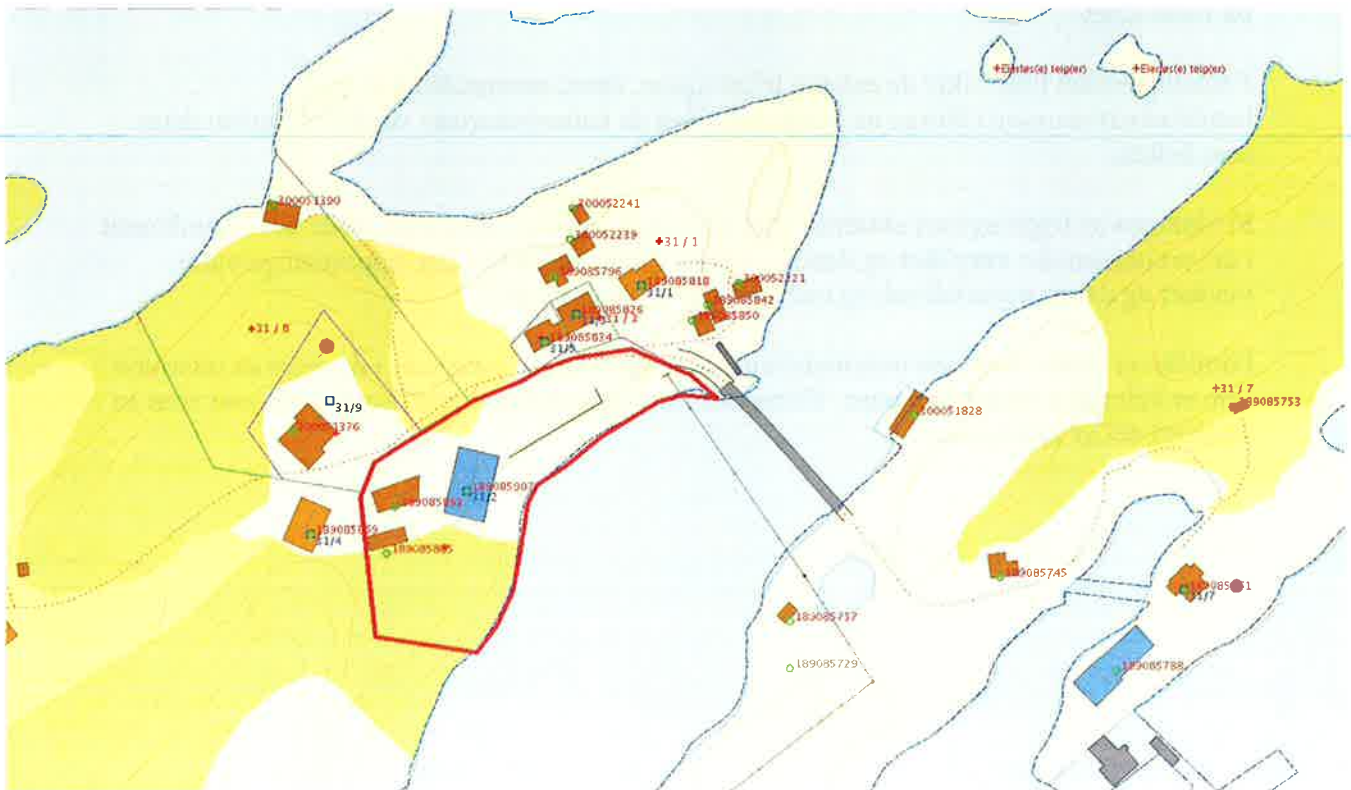
Fredningen omfatter bygningenes eksteriør og interiør og inkluderer hovedelementer som planløsning, materialbruk og overflatebehandling og detaljer som vinduer, dører, gerikter, listverk, ildsteder og fast inventar og større løst inventar. Unntatt fra dette er interiøret i hovedbygningens kjeller, hvor kun hovedkonstruksjon og rominndeling innbefattes av fredningen.

Fredningsforslaget etter § 19 omfatter området rundt hageanlegg m.m. og skal bevare virkningen av kulturminnet i miljøet og beskytte eventuelle vitenskapelige interesser som knytter seg til objektet. Det er vesentlig å bevare og sikre handelsstedets virkning i miljøet. Anleggets karakter skal opprettholdes slik det framstår med terrassert hageanlegg, gjerder, beplantning, hagerester og grunnmurer fra tidligere bebyggelse.

Forslag om fredning etter § 19 omfatter området avmerket på kartene nedenfor.

Grøtøy hovedgård og hage avgrenset med rødt.

Kartutsnitt fra Matrikkelen. Gnr. 31 bnr. 2 på kartet (innrammet med rød strek) angir det foreslåtte fredete området og bygninger.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen av Grøtøy handelssted, samt hovedbygningens interiør og løsøre, er å bevare en kilde som illustrerer levestandard og bokultur på et viktig handelssted på 1800-tallet.

Interiøret, fast og løst inventar samt løsøre, innehar meget stor grad av autentisitet og representerer et svært viktig historisk kildemateriale. Hovedbygningens eksteriør, interiør og inventar, dokumenterer handelsstedets blomstringstid fra siste halvdel av 1800-tallet fram til konkursen i 1923.

Formålet med fredningen er også å bevare Grøtøy handelssted som en bygningshistorisk og kulturhistorisk del av det som var et av Nord-Norges viktigste og mest sentrale handelssteder. Grøtøy var i tillegg siste havn før Vestfjorden og måtte benyttes for å komme til Lofoten. Grøtøy handelssted var siste mulighet for proviantering for fiskerne som kom i tradisjonelle nordlandsbåter uten motor. Her lå man også mens man ventet på god bøl over Vestfjorden. Stedets rolle som stoppested for Lofotfarere var derfor betydelig.

I sosial- og næringshistorisk sammenheng er Grøtøy gamle handelssted representant for en viktig del av næringstilpassingen i regionen. Handelsstedet var i sin velmaktstid også et kulturelt sentrum og et viktig møtested også for folk fra nærområdet. Grøtøy handelssted har også stor historisk verdi knyttet til Schønning-familien som nesten uavbrutt eide stedet i over 300 år. Schønning-familien hadde stor innflytelse knyttet til fiskeriforvaltningen i Nord-Norge på 1800-tallet.

Fredningen skal både sikre de enkelte bygningene, deres sammenheng til handelsstedshistorien i Norge og Nordland, samt de kulturhistoriske verdier tilknyttet dette som helhet.

Fredningen av bygningenes eksteriør skal sikre bygningenes arkitektur. Både hovedstrukturen i det arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som fasadeløsning, opprinnelige/eldre vinduer og dører, materialbruk og overflater, skal opprettholdes.

Formålet er videre å bevare rominndeling, bygningsdeler og overflater i de deler av interiøret som er kulturhistorisk interessant. Videre skal fast og spesifisert løst inventar bevares som en integrert del av interiøret.

Grøtøy handelssted 2011. Hovedbygningen til venstre. Øvrige synlige bygninger er utenfor fredningsområdet.

Forslag til fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid.

1. Det er ikke tillatt å rive eller flytte bygningen eller deler av denne.
2. Det er ikke tillatt å bygge om bygningens eksteriør eller de deler av interiøret som er fredet.
3. Utskifting av bygningselementer eller materialer, forandring av overflater eller annet arbeid ut over vanlig vedlikehold på bygningenes eksteriør, interiør eller konstruksjon, er ikke tillatt. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.
4. Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje med materialer og metoder i samsvar med bygningens egenart og på en måte som ikke reduserer de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene.
5. Tilbakeføringer til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra kulturminnemyndigheten.
6. Løst og fast inventar, samt løsøre (jf. spesifisert liste) som ikke omfattes av fredningen skal ikke fjernes fra bygningene, jf. tinglyst privatrettslig avtale.
7. Fjerning av opprinnelige installasjoner eller andre tiltak som vil kunne endre anleggets karakter i vesentlig grad, er ikke tillatt.

8. Fjerning av trær og busker og andre tiltak som vil kunne endre hagens karakter i vesentlig grad, er ikke tillatt. Når det blir nødvendig å fornye trær eller busker, skal samme typer trær eller busker benyttes, fortrinnsvis etter tidligere hageplan.
9. Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendringer som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for bebyggelse, anlegg og utvidelse av vei eller parkeringsplass, oppsetting av gjerder, skilt, endring av beplantning eller belegg, planering, utfylling og andre landskapsinngrep.
10. For å ivareta eierens bruksinteresser av stedet for fritidsformål, unntas deler av stabburets interiør og eksteriør av fredningen. Tiltak skal likevel gjennomføres i nært samarbeid med kulturminnemyndigheten, og for eventuelle tiltak skal det fremmes dispensasjonssøknad på vanlig måte.

Følger av fredningen

I henhold til kulturminneloven § 15a og § 19 tredje ledd kan departementet i særlige tilfeller gi dispensasjon fra fredningen og fredningsbestemmelsene for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i det fredete kulturminnet. Dispensasjonsmyndigheten er delegert til fylkeskommunen. Riksantikvaren er klageinstans.

Når det gjelder vedlikehold og restaurering (istandsetting) av fredete hus, anlegg og områder, vises det til kulturminneloven §§ 15a - 18 og 21, samt overnevnte fredningsbestemmelser.

Fredningen innebærer at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven §§ 15a og 19 tredje ledd. Søknad om tillatelse skal sendes fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes, og eventuelt på hvilke vilkår. Ved tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, eller hvordan fredningsbestemmelsene skal forstås, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes for å avgjøre om tiltaket fordrer dispensasjon fra kulturminneloven.

Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete bygninger er å bevare mest mulig av de opprinnelige eller eldre bygningselementene og detaljer som kledning, vinduer, dører, listverk, gerikter og overflatebehandling. Vedlikehold av fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

Det er eier som har ansvar for vedlikeholdet av fredete bygninger og anlegg. Det er imidlertid anledning til å søke fylkeskommunen om tilskudd til vedlikehold og istandsettingsarbeider. Dersom krav i medhold av kulturminneloven § 15a virker fordyrende på arbeidet, skal det gis helt eller delvis vederlag for utgiftsøkningen.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader. Se særlig nr. 11.1.1. "Juridiske forhold – Å eie et fredet hus", www.riksantikvaren.no.

Bakgrunn for fredningssaken

I 1985 ble Stiftelsen for bevaring av Grøtøy gamle handelssted dannet, med formål å kunne åpne Grøtøy for publikum. Stiftelsen har siden starten og fram til 2006 mottatt midler fra både Riksantikvaren, Norsk Kulturråd, Miljøverndepartementet, Steigen kommune, Fortidsminneforeningen og Nordland fylkeskommune. Hovedbygningen ble åpnet for publikum i 1988. Nordland fylkeskommune har også direkte bidratt til arbeidet med ivaretagelse av Grøtøy gamle handelssted. I 1985 ble hele skifertaket omlagt om i 1995 ble det gjennomført tilstandsdokumentasjon, interiørhistorikk og konserveringsforslag.

Bevaring av Grøtøy handelssted og inventaret er i dag regulert gjennom en tinglyst avtale mellom grunneier og Stiftelsen for bevaring av Grøtøy gamle handelssted. Avtalen er gjeldende fram til 19.juli 2021.

På bakgrunn av forestående eierskifte, meldte Nordland fylkeskommune i februar 2007 oppstart av fredning av Grøtøy gamle handelssted. Nordland fylkeskommune mener det er svært betydningsfullt å bevare både bygningsmasse og spesielt inventar og løssøre. Dette er et unikt, autentisk og viktig historisk kildemateriale som må bevares intakt på stedet. Det ble derfor meldt oppstart av fredningssak, som ble kunngjort i Norsk lysingsblad 01.03.07 og Avisa Nordland den 02.03.07.

I prosessen etter varslet fredning har et sentralt tema vært bevaringen av mindre løssøre. Dette blir sett på som et viktig argument for fredning. Dagens grunneier, Trond Lohne, har gjennom hele fredningsprosessen vært positiv til å utarbeide en privatrettslig avtale som skal sikre inventar og løssøre.

Lokalisering og eiendomsforhold. Reguleringsmessig status.

Grøtøy gamle handelssted eies av Trond Lohne, Munkebekksmau 12, 5011 Bergen.

I kommuneplanens arealdel for Steigen kommune, 2004-2014, er området rundt Grøtøy handelssted avsatt til byggeområde (B4).

Nordland fylkeskommune ved Kulturminner i Nordland varslet oppstart av fredningssak for Grøtøy hovedgård, gnr. 31, bnr. 2 i brev av 09.10.2007 til daværende eier Einar Sæland.

Kort karakteristikk av kulturminnet

Grøtøy handelssted er en kystnær storgård. Bygningene, interiøret, fast og løst inventar, samt løsøre, dokumenterer livet og virksomheten til Nordlands kanskje eldste og største handelssted.

Hovedbygningen på Grøtøy handelssted sto ferdig i 1863. Byggherre var John Schøning (1820-1871) og hans bror, Ole Meldal Schøning, var delvis arkitekt. Huset ble bygget i Namdalen av merket tømmer, demontert og brakt til Grøtøy. Tømmerbygningen er kledd med hvitmalt tømmermannspanel uten profilerte kanter. Muligens har bygningen hatt slike profiler tidligere.

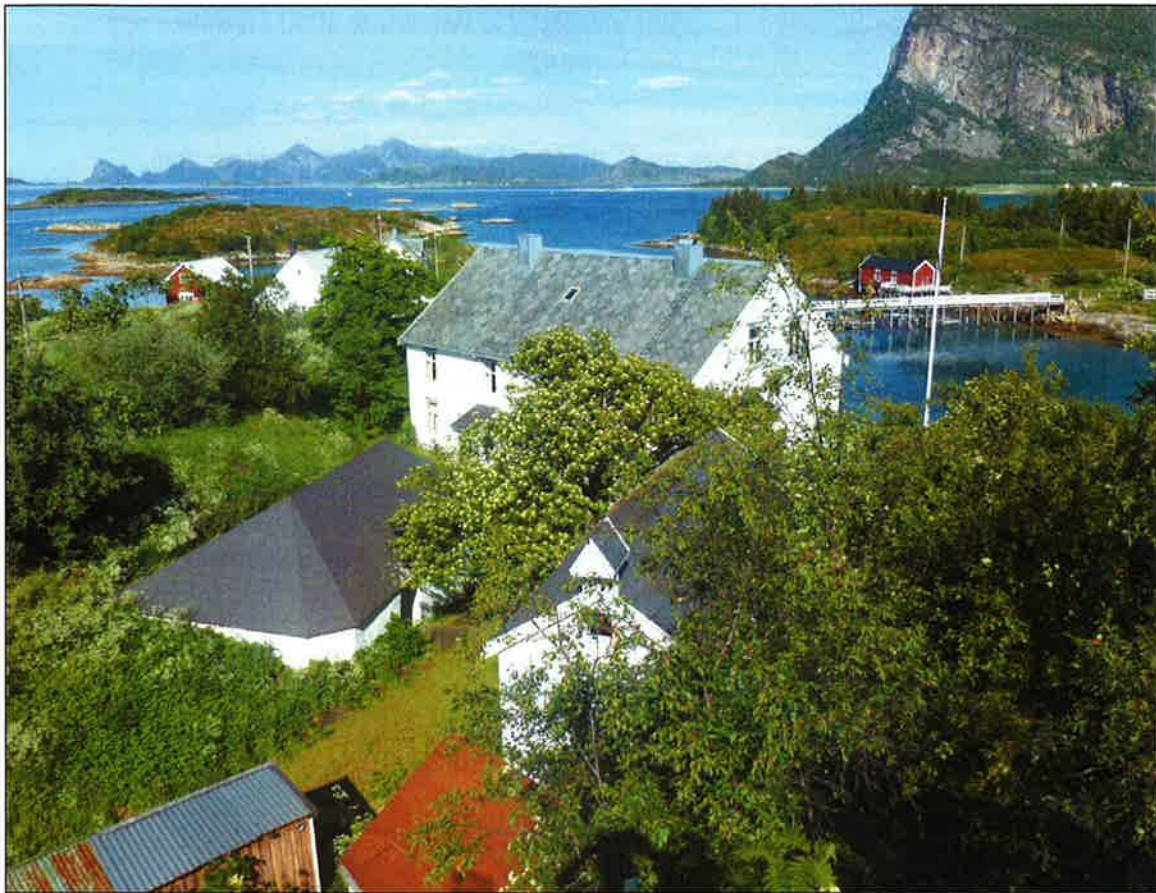
Bygningen er rektangulær og består av to etasjer, samt kjeller og loft. Den har en enkel rektangulær form og har saltak tekket med firkantet skiferstein. En imponerende veranda er anlagt langs hele husets hovedfasade og rundt sørgavl.

Hovedfasaden på hovedbygningen. Deler av hageanlegg med steinmur i forgrunnen.

I 1923 gikk handelsvirksomheten konkurs. I 1928 ble hovedbygningen solgt fra boet til væreierens familie og dermed reddet fra riving og/eller flytting.

Sørvest for hovedbygningen står stabburet. Dette ble trolig bygget i 1870-årene i forbindelse med at det gamle våningshuset ble revet. Stabburet er i to etasjer. Vest for hovedbygningen står en sjå med do. Den er bygget på grunnmuren til den gamle storstuebygningen som ble oppført mellom 1830 og 1848. Murene er i naturstein og kalket. Valmtak er lagt oppå murene.

Til venstre den hvitkalkede sjåen og til høyre stabburet. Hovedbygningen i bakgrunnen.

I tilknytning til hovedhuset ble det anlagt en hage med et opprinnelig lysthus som gikk tapt i storm på slutten av 1980-tallet. Hageanlegget er omgitt av en kraftig natursteinsmur. Selve hagen er bygd opp som en terrasse med store steinblokker under jordlaget. Hageanlegget inneholder i dag eldre trær og planter.

Teknisk tilstand

Fra 1985 til 1990 ble hovedbygningen restaurert under ledelse av Stiftelsen Grøtøy gamle handelssted.

På oppdrag av stiftelsen og Nordland fylkeskommune utførte teknisk konservator Heinz Kusch ved Nordland Restaureringsverksted i 1995, en historisk kartlegging og tilstandsvurdering av interiørene. Undersøkelsen inneholdt også konserveringsforslag.

I desember 2004 gjennomførte tømrmester Kjetil Eriksen AS en tilstandsregistrering av kjelleren. I midtre og søndre del var det omfattende råteskader på alt treverk. Skadet materiale ble sanert, dreneringen mot vest ble åpnet og det ble etablert lufting av kjelleren.

I juli 2012 gjennomførte Nordland fylkeskommune en utvendig visuell tilstandsregistrering av hovedbygningen, uthuset og stabburet. Bygningenes overordnede tilstandsgrad ble da vurdert til å være i tilstandsgrad (TG) 2, noe som betyr middels kraftige symptomer og at moderate

utbedringer er nødvendig. Erfaringer viser imidlertid at det nesten alltid vil dukke opp nye skader som en visuell inspeksjon ikke kan fange opp.

Fylkeskommunens vurdering av kulturminnet – begrunnelse for fredningsforslaget

Hovedbygningen på Grøtøy gamle handelssted sto som nevnt ferdig i 1863, og dokumenterer handelsstedets sentrale posisjon blant Nord-Norges handelssteder. Grøtøy var siste havn før Vestfjorden og måtte benyttes av de fleste fiskefartøyer, både med og uten motor, for å komme til Lofoten. Stedets rolle som stoppested for Lofotfarere var derfor betydelig, både for fiskerne selv og for andre.

Grøtøy handelssted er en kystnær storgård. Bygningene, interiøret, fast og løst inventar samt løsøre dokumenterer livet og virksomheten knyttet til Nordlands kanskje aller eldste og største handelssted. Interiør, inventar og løsøre innehar også en stor grad av autentisitet og stor dokumentasjonsverdi. De representerer derfor et svært viktig kildemateriale fra Nordlands og Norges kystkultur.

Sittegruppe i grønn plysj fra 1800-tallet i "stue 2" i hovedhuset.

Grøtøy handelssted har stor historisk verdi knyttet til Schøning-familien som eide stedet nesten uavbrutt i over 300 år. Virksomheten på Grøtøy omfattet, foruten direkte eksport av sild og tørrfisk til kontinentet, også blant annet dampskipsfart. Schøning-familien hadde i tillegg stor innflytelse knyttet til fiskeriforvaltningen i Nord-Norge på 1800-tallet. Søren Schøning (1816-1861) var med på anleggelsen av den første guanofabrikken i Norge (1856), som ble lagt til Leirosen ved Svolvær i Lofoten. Han var medlem av *Lofotkommisjonen* av 1855 og var en viktig brikke i *Friloven* av 1857. Loven åpnet for fritt fiske og etablering av offentlig oppsyn med politimyndighet. Gerhard Schøning videreutviklet handelsstedet blant annet med telegraf og vin- og brennevinshandel. Varene kom på store fat og ble videre tappet på flasker på Grøtøy. Flaskene hadde også egenproduserte etiketter. Gerhard Schøning var svært kjent som fisketilvirker, og mottok flere priser – deriblant gullmedalje på ei utstilling i Chicago i 1893.

Fredningen av Grøtøy gamle handelssted vil bevare et bygningsanlegg som en viktig representant for landets kystkultur, skipsfart og fiskerivirksomhet. Grøtøy handelssted er også representant for en viktig del av næringsstilpasningen i Nord-Norge, nemlig fiske og handel, og illustrerer samtidig gjennom sitt omfangsrike autentiske interiør og løvsøre dagliglivet til handelsstanden på 1800-tallet.

Som handelssted var Grøtøy en gang også et viktig møtested for folk som ferdes på sjøen og Grøtøy har derfor identitetsverdi som betydningsfullt knutepunkt for folk i regionen. Grøtøy handelssted er dermed også et tidsvitne i forbindelse med kommunikasjonshistorien, både for Nordland og andre deler av landet.

Bygningsmassen har også en arkitektonisk verdi med velbevarte bygninger, imponerende veranda og flotte hageanlegg. Hovedbygningen er bygd i klassisistisk stil og har en symmetrisk fasadeutforming, t-postvinduer og typisk klassisistiske søyler som bærer verandaen. Hovedbygningens utforming er typisk for 1800-tallets handelssteder, med en stor og praktfull fasade som vendte ut mot sjøen.

Redegjørelse for saksgang fram til fredningsforslaget

I 1986 ble det opprettet en tinglyst avtale mellom eierne og Steigen kommune som omhandlet løvsøre. I 2001 ble en ny avtale opprettet mellom daværende eier Einar Sæland og Stiftelsen for bevaring av Grøtøy gamle handelssted. Avtalen ble tinglyst 11.09.2001 og er gjeldende fram til 19. juli 2021.

Melding om oppstart av fredning ble i samsvar med lov om kulturminner § 22 nr. 1, meddelt daværende eier og Steigen kommune i brev av 09.10.2007. Melding om oppstart av fredning ble kunngjort i Avisa Nordland og Norsk Lysningsblad 20.02.2007.

Nordland fylkeskommune har gjennomført flere befaringer til Grøtøy, både sammen med tidligere eiere og med Riksantikvaren. I 2010 ble Grøtøy gamle handelssted solgt til nye eiere. Trond Lohne er fra september 2013 eneier og hjemmelshaver.

I prosessen etter varslet fredning har et sentralt tema vært bevaringen av mindre løvsøre. Dette blir sett på som et viktig argument for fredning. Kulturminneloven hjemler ikke fredning av mindre løvsøre. Nordland fylkeskommune mener det er svært betydningsfullt å bevare både bygningsmasse og inventar og løvsøre. Dette er et unikt, autentisk og viktig historisk kildemateriale som må bevares intakt på stedet. Siden samlingen ikke kunne fredes, måtte det opprettes en egen, tinglyst privatrettslig avtale om at gjenstandene skal forbli i bygningen så lenge fredningen består. Eier Trond Lohne var positiv til opprettelsen av en slik avtale.

Den videre behandlingen av fredningsforslaget

Fredningsforslaget skal legges fram for kommunestyret i Steigen før vedtak om fredning treffes, jf. kml § 22 nr. 3. Fredningsforslaget var til offentlig ettersyn i perioden 18.03.-13.05.2014. Det var ingen innkomne merknader. Vi ber om at den interne behandlingen i kommunen planlegges allerede nå slik at kommunestyrets uttalelse kan foreligge så snart som mulig.

Kommunestyrets behandling vil inngå i en ny vurdering av fredningsforslaget hos fylkeskommunen. På bakgrunn av dette utarbeides endelig forslag til fredningsvedtak. Dette blir lagt fram for Nordland fylkesting før fredningsforslaget oversendes til Riksantikvaren. Riksantikvaren er den instans som fatter vedtak om fredning med hjemmel i kulturminneloven §§ 15 og 19.

Dokumentasjonsvedlegg

Grøtøy gamle handelssted, gnr. 31 bnr. 2, Steigen kommune

Nordland
FYLKESKOMMUNE

Kulturminner i Nordland

INNHold

1. Fredningsobjekt og fredningsområde	2
2. Beskrivelse av fredningsobjektet	4
a) Eksteriør	4
b) Interiør.....	12
c) Uteområdet/ Hageanlegg.....	18
3. Historikk	21
4. Kulturminnefaglig vurdering.....	25
5. Eiendomsforhold og reguleringsmessig status.....	26
6. Teknisk tilstand	26
7. Tegninger, oppmåling og annen dokumentasjon	28

1. FREDNINGSOBJEKT OG FREDNINGSSOMRÅDE

Fredningsforslaget etter kulturminneloven § 15 omfatter følgende:

- Hovedbygningen (bygningsnummer: 189085907)
- Stabbur (bygningsnummer: 189085885)
- Sjø (bygningsnummer: 189085893)

Fredningsforslaget etter kml § 15 omfatter Grøtøy disse bygningenes eksteriør og interiør, og inkluderer hovedelementer som planløsning, materialbruk og overflatebehandling og detaljer som vinduer, dører, gerikter, listverk, ildsteder og fast inventar og større løst inventar. Unntatt fra dette er interiøret i hovedbygningens kjeller, hvor kun hovedkonstruksjon og rominndeling innbefattes av fredningen.

Fredningsforslaget etter § 19 omfatter området rundt bygninger og hageanlegg og skal bevare virkningen av kulturminnet i miljøet og beskytte eventuelle vitenskapelige interesser som knytter seg til objektet. Anleggets karakter skal opprettholdes slik det framstår med hageanlegg, gjerder, beplantning, hagerester og grunnmurer fra tidligere bebyggelse.

Forslag om fredning etter § 19 omfatter området avmerket på kartene nedenfor.

Nr. 1: Hovedbygning. Nr. 2: Sjå/utedo. Nr. 3: Stabbur. Nr. 4: Hageanlegg.

2. BESKRIVELSE AV FREDNINGSOBJEKTET

a) Eksteriør

Hovedbygningen

Hovedbygningen på Grøtøy har hovedfasade mot øst. Bygningen er rektangulær og består av to etasjer, samt kjeller og loft. Hovedinngangen er på nordsida av bygget, på kortveggen. På langveggen mot vest er det inngang til kjøkken og inngang til kjeller. Bygningen har en enkel rektangulær form og har saltak tekket med skifer. Fasaden er delvis oppløst av vindusrekker som løper i to etasjer. I hver etasje er det ti vinduer. Hovedfasaden har høye T-postvinduer.

Hovedhuset har en grunnmur bestående av mørtlet naturstein. Huset er kledd med hvitmalt tømmermannspanel av varierende bredde og type. På byggets sørside er det nyere panel. Huset er malt i hvitt, med grå farge rundt vinduene. Taket er tekket med firkantet skiferstein.

En imponerende veranda er anlagt langs hele husets hovedfasade mot øst. Den bæres på høye søyler. Rundt verandaen løper et rekkverk som er lukket i nedre del, med balustre i øvre del.

Hovedbygningen er bygd i klassisistisk stil og har en symmetrisk fasadeutforming, t-postvinduer og typisk klassisistiske søyler som bærer verandaen. Hovedbygningens utforming er typisk for 1800-tallets handelssteder, med en stor og praktfull fasade som vendte ut mot sjøen. Hovedinngangen er plassert på den nordvestlige gavlveggen, noe som er sjeldent på denne typen bygninger.

Hovedfasaden på hovedbygningen mot øst og hovedinngang på gavlveggen mot nord.

Den dobbeltfløyede hovedinngangsdøra i nordgavlen.

Baksiden av hovedbygningen mot vest, med kjøkkeninngangen og nedgang til kjeller.

Søylerekken under verandaen og grunnmur oppbygd av naturstein, mot øst.

Stabbur

Stabburet ble sannsynligvis bygget i 1870-årene i forbindelse med at det gamle våningshuset ble revet. Stabburet er i to etasjer og måler ca. 12 x 4 meter. Det er nyere panel på stabburets nord- og sørvegg. Vestveggen har eldre fjøspanel mens østveggen har eldre tømmermannspanel i ulik bredde.

Stabburets tak har tidligere vært tekket med skiferlappheller. Disse ligger nå lagret under stabburet og taket er i dag tekket med papp.

Stabburets fasade mot nord og gavl mot vest.

Stabburets gavl mot vest.

Stabburets gavl mot øst.

Til venstre: Detalj av vindusomramming. Til høyre: Stabber som stabburet er fundamentert på.

Sjå med do

I grunnmuren til den gamle storstuebygningen, som ble bygget mellom 1830 og 1848 og revet i 1870-årene, er det bygget en sjå med do. Murene er oppført i naturstein og kalket. Det er lagt valmtak oppå murene. Taket er tekket med papp. Takpappen bærer preg av noe groing på nordsida. Det er også hull i pappen og råteskader i trebord på nordsida av taket.

Fasade til sjåen, mot sørøst.

Sjåens fasade mot sør.

Sjåen mot nord, taket kledd med papp.

En av to inngangsdører til sjåen.

b) Interiør

Hovedbygningen

Bygningens dimensjoner er 22 m x 11 m og har 22 rom. I første etasje er hall med trappeoppgang til andre etasje, storstue, dagligstue, soverom, barnekammers, spisestue, kjøkken og spiskammers. I andre etasje er det åtte soverom; blåsalen, gangsalen, herresalen, hjørnesalen, spiskammerssalen/uroa, tante Mallas værelse og tante frøknas værelse, samt kjøkkenloftet og et toalett som er fra 2012. Bygningen inneholder også loft med fire små rom i hver ende av bygningen, samt kjeller.

Den gamle stuebygningen ble revet i 1870 så det er usannsynlig at hovedbygningen, som sto ferdig i 1863, inneholder gjenbruk av eldre interiør. Dørene er alle av den samme typen fyllingsdør som enkeltdør eller tofløyet.

Basert på undersøkelser foretatt av teknisk konservator Heinz Kusch i 1995 er det mulig å identifisere totalt minst 10 renoveringer av hovedbygningens interiør. Disse fornyingene eller istandsettingene har ikke skjedd parallelt i alle rommene. Kronologien til interiørens historikk kan settes opp på følgende måte, hvor første punkt er det eldste:

1. Stuenes bjelketak var malt eller trehvitt. Tømmerveggene var enten tapetsert eller malt med engelskrød limfarge. Dører og vinduer var hvitmalt og gulvene var eikeådet eller umalte.
2. Stuenes fremdeles bjelketak, men fugene mellom veggømmeret ble fuget med kalkmørtel og veggene ble trukket med tykk gråpapp og så tapetsert.
3. Tidligere interiør beholdes, men flere rom får nye tapeter typisk for tiden omkring 1870-75.
4. Stuenes tak ble rappet og malt. Noen ble dekorert med friser og strekdekor. Storstuas takfelt ble dekorert. Veggene ble til dels omtapetsert, og de to store stuenes i første etasje ble dekorert. Soverom og barnekammers ble kledd med ny gråpapp som ble strekdekorert. Disse dekorasjonene er av meget høy kvalitet og stammer mest sannsynlig fra tiden omkring 1880-1885 og de sto uberørt fram til århundreskiftet. Fotografier fra dagligstua bekrefter denne antakelsen.
5. Dagligstua fikk nåværende interiør, storstuas vegger ble okermalt og vegger i soverom og barnekammers ble malt ensfarget grønne. Tapetene i spisestua ble okermalt og det eikeådrete takfeltet ble erstattet med en kopi av storstuas takdekor. Fra samme periode stammer nok tapetene som imiterer gyldenlær og nybarokk-tapetene i andre etasje. Det er usikkert på hvilket tidspunkt interiørene fikk dette mørke viktorianske preget.
6. Alle rommene i andre etasje fikk jugendtapeter. Spisestuas brystpanel ble hvitmalt og fikk dagens tekstilimitasjons-tapet. Renoveringen stammer fra perioden 1908-12 eller litt senere.
7. Noen rom i andre etasje fikk nyklassisistiske tapeter og to rom fikk art deco-tapeter. Renoveringen har sannsynligvis funnet sted omkring 1929, etter at handelsstedet var kjøpt tilbake etter konkursen i 1923.
8. Flere rom i andre etasje får funksjonalistiske tapeter. Disse stammer sannsynligvis fra perioden 1925-35.
9. Rester etter tynn okermaling finnes på tre av storstuas vegger. En hvit utgave av samme malingstype finnes på dørene i barnekammerset. I andre etasje ble noen rom

- og sørgangen malt gule og taket ble platelagt. Oppmalinga stammet fra tiden under 2. verdenskrig. Bygningen ble da benyttet som gamlehjem.
10. Dekorasjoner i storstua fra tiden 1880-85 ble avdekket og retusjert på 1950-tallet. Noen av rommene i andre etasje ble tapetsert siste gang.
 11. Kjøkkenloftet og "Tante Mallas værelse" ble renoverert av stiftelsens medlemmer.

Noen av møblene i huset skriver seg fra 1700-tallet og tidlig 1800-tallet. De fleste av møblene er likevel fra perioden fra 1863 og fram mot slutten av 1800-tallet. Det må likevel påregnes at en del av møblene er forsvunnet fra de opprinnelige interiørene.

For beskrivelse av inventaret som omfattes av den privatrettslige avtalen, henvises det til vedlegg nr. 6.

Hall og gang 1.etasje:

Veggene er gråhvite, med rød og grønn bord langs tak og lister. Det er en dobbel inngangsdør mot nord. Over døra er det et smalt vindu delt ved buer. Trappa opp til 2. etasje er eikeådrete. Gulvet er dekket med overmalt linoleum.

Storstue

Avlang stue, med tre vinduer mot terrassen. Her er det hvite, mønstrede bomullsgardiner, som er fotside med tretunget kappe. Det er hvite fotlister og gråmalt plankegulv. På nord-, øst- og sørveggen er det oransje-beige oljemalte tapeter. På vestveggen er denne malingen fjernet slik at den opprinnelige malingen er kommet fram. Den opprinnelige malte dekoren består av bord med blomsterranke (kandelabre?) og urner, holdt av griffer. Fargene er sterkt lysblått, gulgrønt, skarlaget og oransje på hvit bunn med bred rød og gul kant, tynne grønne border lengre borte. Hovedflatene er lysgrå. I taket er det lyse spinkle bladranker. Gulvet på storstua er delvis dekket av rødt teppe med lyse palmettmotiver.

Dagligstue

Veggene er trukket med olivenfarget lerret med hvit og rød stripe langs dørkarmen, taklister og hjørner. Rommet har tredelte vinduer med hvite kappegardiner med grønne prikker. Gulvet er dekket med bonet linoleum med imitert parkettmotiv. Taket er oljemalt lerret hvor det på gråhvitt bunn er malt en bred gul bord langs kanten. I taket er det også malt listverk i brunt, gult, grønt og blått i smale striper. Lister og karmen er hvite brukket med gulgrønt.

Spisestue

I spisestua er det en høy hvitmalt brystning med hylle som avsluttende rammeverk. Veggene er trukket med et mørkt tapet mønstret med fugler og blomster, som dateres til ca. 1910-20. Gulvet har diagonalt sjakkbrettmønster. Taket er trukket med malt lerret med lysegrønne rankeborder langs kanten. Innerst er det en olivengrønn bord. I spisestua er det lyse og lette bomullsgardiner med kapper.

Kjøkken

På kjøkkenet er det oljete golvbord. Veggene er trukket med papir på lerret og malt lyseblått. Dørkarmer og vinduskarmer er hvitmalt. Her er det flere dører, som leder inn til gang, trapp til kjeller og annen etasje, spisestue, bislag og spiskammers. Det er vinduer på begge sider av bislaget: - til venstre trefags vindu med fast kjøkkenbenk foran og til høyre tofags vinduer tett opptil vegg mot spiskammers. Det er en utslagsvask på høyre side av døra til bislaget. Over de to komfyrene er det store dampletter. Tidligere har det vært peis/grue. Den ene komfyren er av eldre dato.

Spiskammers

I spiskammeret er det en bred hyllebank foran vinduet og denne fortsetter langs hovedveggen. Over denne er det også en rekke åpne hyller. På østveggen er det et stort veggfast skap med hyller og 48 skuffer.

2. etasje

Soverom hjørnesalen

Gulvet har linoleumsbelegg i blågrønn farge. Gulv- og taklistene er malt lys blått. På veggene er det tapet i beige med lysblå blomstermønster. Tapeten er fra femtitallet, men under denne er det registrert sju lag med eldre maling/tapet. Soverommet har to vinduer med lyse gardiner.

Soverom blåsalen

Veggene i blåsalen er trukket med lys blå tapet med gullfarget blomstermønster fra 1950-tallet. Det er registrert fem tapetlag under dette, det eldste er nygotikk tapet fra 1863. Gulvet består av brunmalt tregulv. Taket er malt i hvitt med frisdekor avsatt med tre streker i rødt og grønt. Rappingen er delvis ustabil og en god del av takmalingen er løs. Det er tre vinduer, med lyse gjennomsiktige gardiner, samt hvite rullegardiner.

Soverom herresalen

Gulvet på soverommet er tregulv hvor malingen er hovedsakelig slitt bort. Veggene er trukket med et lyst mønstret tapet som er fra 1900-tallet, det er registrert fem lag med tapet under dette. Det er tre vinduer, med lyse og lette gardiner, samt hvite rullegardiner. Taket er frisdekorert og avsatt med tre streker i rødt og grønt. En god del av takmalingen har falt ned.

Soverom gangsalen

Soverommet har tregulv som er malt lysebrunt. Dør og gulvlister er malt i lyseblått. På veggen er det en brunaktig funksjonalismetapet med mønster fra 1925, som har en del fuktskader. Særlig har tapeten på nordveggen en del vannskader. Det er registrert seks lag med tapet/maling under dagens lag. Rommet har to vinduer med lyse bomullsgardiner med blåblomstret mønster. Malt tak som flasser av.

Soverom tante frøknas værelse

Rektangulært rom med ett vindu. Tregulv med meget slitt maling. Hvitmalt dør og hvitmalt vegglister. På veggene er det funksjonalismetapet fra 1930-35, og det er registrert fire lag med tapet/maling under dette. På nordveggen har en del av tapetene blitt revet løs og henger i store flak. En del sprukket murpuss på brannmuren.

Soverom tante Mallas værelse

Rektangulært rom med ett vindu. Tregulv malt i grått. Lyseblåmalte gulvlister og brunmalte lister rundt dør og vindu. På veggene er det lyserosa og hvit tapet med blomstermønster.

Kjøkkenloftet

Rom med rosamalte vegger. På den sørlige veggen er malt trepanel, på de andre tre veggene er det malte veggplater. Tregulv med meget slitt maling. Brunaktige gulvlister. Murpipa i rommet er verken malt eller pusset.

Spiskammersalen/Uroa

Malt tregulv i grått som har vært malt fire ganger. Gulmalte golv- og vegglister. Gulmalt dør. Ett vindu med gulmalte lister. Veggene er i dag malt med hvitaktig limmaling, under dette laget er det registrert åtte lag med tapeter og maling.

Gang 2.etasje

Veggene i gangen har trehvitt brystpanel, samt veggpapp som er malt i gammelrosa. Gulvet er trehvitt. Taket er bjelketak som er hvitmalt.

Toalett

Mot sør ble enden av korridoren avdelt med en ny skillevegg i 2012. I rommet er det montert et toalett og en vask. Ny skillevegg er montert utenpå eksisterende konstruksjoner, som et reversibelt tiltak.

3.etasje

3. etasje består av tørkeloft og to rom i hver gavl.

Tørkeloft

Loftsrom med skråtak som går opp under mønet. Trehvitt gulv. Langs en av langveggene er 4 kott avdelt med staffpanel og bod-dører.

Nordkvisten – loft vest

Tregulv malt i en gulaktig farge. Ett vindu, med hvitmalte lister. Vegger og tak er rappet og malt i en gråblå farge i 2011.

Nordkvisten – loft øst

Malt tregulv og ett vindu gulv- og vinduslister i blågrå farge. Vegger og tak er rappet og malt i en grønlig farge i 2011.

Sørkvisten – loft vest

Rom med tregulv og ett vindu. Gråmalte gulvlister. Vegger og tak er rappet. Rapping er umalt og delvis falt ned.

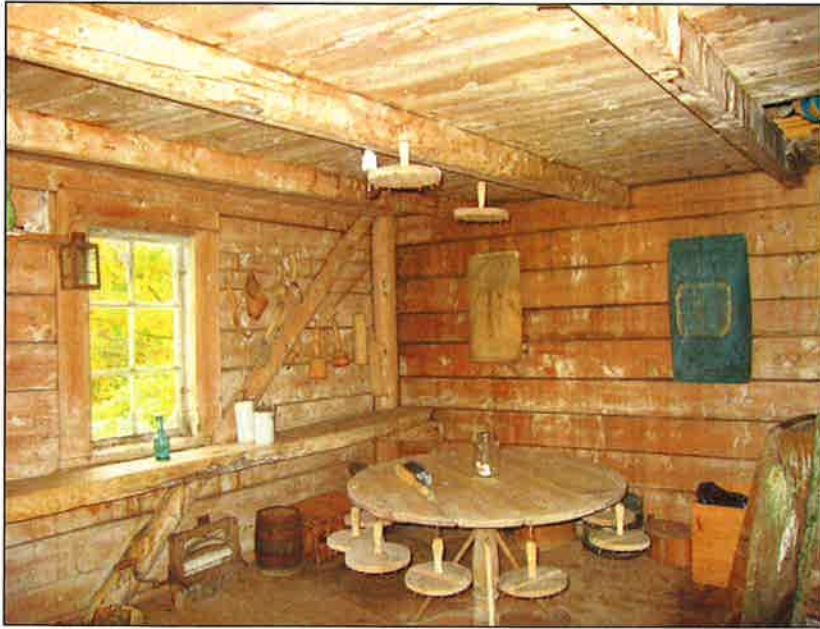
Sørkvisten – loft øst

Rom med tregulv og ett vindu. Brunmalte gulvlister. Vegger og tak er rappet. Rapping er umalt og delvis falt ned.

Stabbur

Første etasje av stabburet er delt i to deler. Den vestre delen av første etasje er delt i to rom og den østre delen består av ett rom. Disse rommene benyttes for lagring av diverse husgeråd. Den østre delen utgjør ca. 1/3 av hele stabburets første etasje. Den vestre delen av stabburet er i grovt bindingsverk som er kledd med panel utvendig. Den østre delen av stabburet har hovedkonstruksjon i kantskåret tømmer, utvendig kledd med panel.

To bratte, rettløpstrapper forbinder etasjene. Vestveggen i andre etasje er kledd med låvepanel, på resten av veggene er det tømmermannskledning.

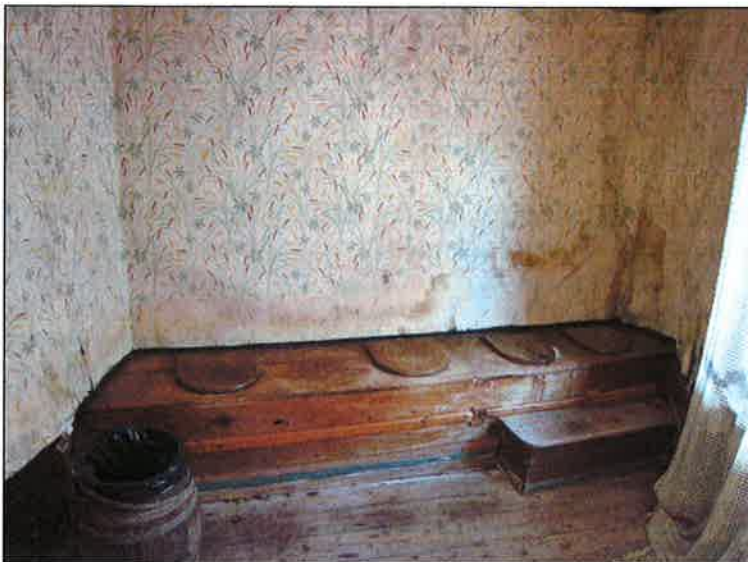

Interiør i første etasje på stabburet.

Sjå

Hovedkonstruksjon i yttervegger er naturstein som er pusset og malt utvendig. Helvalmet tak med hovedkonstruksjon med rundtømmer/kantøksede sperrer med overliggende rundtømmer/kantøksede åser. Liggende pløyd tre med en ett-trinns papp.

Sjådelen mot sørvest er et åpent rom som dekker ca 2/3 av byggets grunnflate. Resterende del mot nordøst er delt i to rom. Et større do med fire seter og et mindre rom med to seter. I toalettinteriøret finnes det rester av veggkledning og fotpaneler fra den tidligere stuebygningen. Foran rommene er det et åpent inntrukket "inngangsparti".

Interiøret i det største rommet med fire seter.

Interiør med gjenbruk av eldre fotpanel.

c) Uteområdet/ Hageanlegg

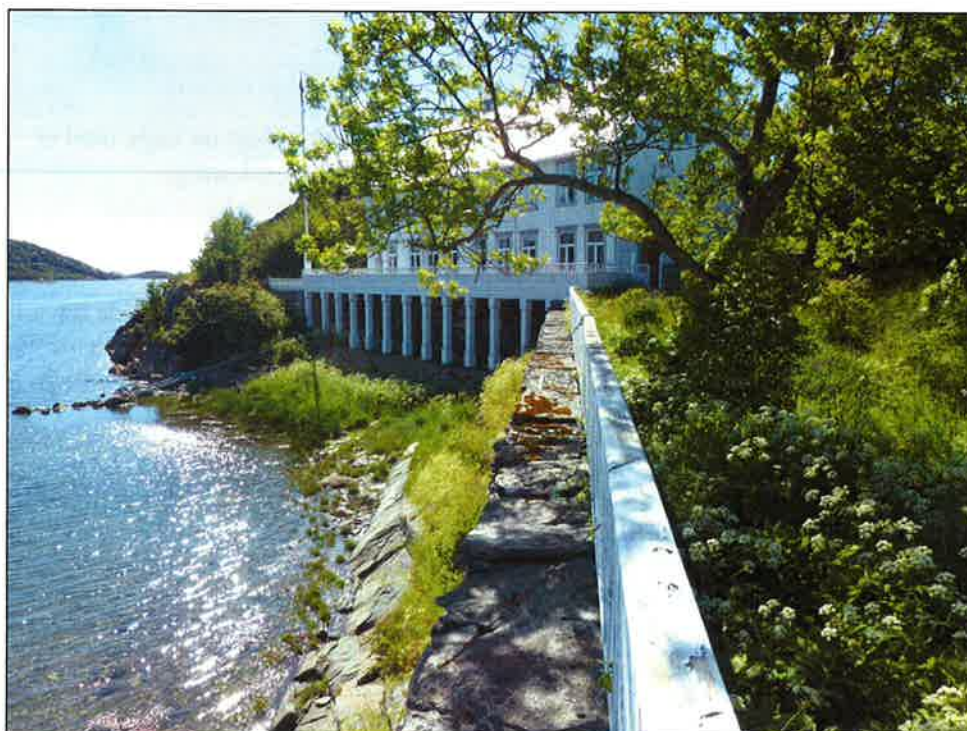
I tilknytning til hovedhuset ble det av Gerhard Schøning i 1860-årene anlagt en hage med et opprinnelig lysthus, grusganger og allétrær. Hageanlegget er omgitt av en kraftig natursteinsmur. Selve hagen er bygd opp som en terrasse med store steinblokker under jordlaget. Amsagronom Olav Soldal skal ha stått for planleggingen av hagen.

På 1950-tallet utførte landbruksarkitekt Magne Bruun en registrering av hagen. Det ble da blant registrert 41 forskjellige stauder. Se vedlegg nr. 2 for skisse over hageanlegget fra 1958. I 1983 ble det av Nina Wang Bjørsvik gjennomført registrering av hageanlegget. Se vedlegg nr. 1 for skisse over hageanlegget samt liste over alle trær og blomster.

Hageanlegget inneholder i dag eldre trær og planter, men er ganske gjengrodd. Grusgangene vedlikeholdes ved luking og det tilføres årlig ny skjellsand. Lysthuset gikk tapt på slutten av 1980-tallet og hellegangen i "nyttehagen", mellom hovedhuset og stabburet, er borte. Det samme gjelder trapp fra samme hellegangen opp til terrassen på hovedhuset.

Del av hageanlegget.

Del av hageanlegget med oppbygd mur og gjerde, mot hovedbygningen med søylerekken under verandaen.

Del av hagemuren og trappen opp til hovedhusets hovedinngang.

Oppbygd mur og gjerde rundt hageanlegget, mot nord.

3. HISTORIKK

Når båten stikker nordover Folla, svinger vi inn i den gamle leia nordover til handelsstedet Grøtøy, som var siste stasjon på veien over til Lofoten og spilte en lignende rolle som Kjerringøy. Her ligger enda en rad av holmer og skjær som vern mot storhavet; men utenfor går dønningene fra Vestfjorden med sprøyt inn mot de ytterste svaberg. Og langt ute i nordvest blåner allerede Lofotveggen opp mot himmelranden!

Få steder har en slik tradisjon og historie som Grøtøy; det har i om lag 250 år vært nesten uavbrutt i samme slekts eie. Navnene Schönning og Grøtøy er uløselig knyttet til hverandre.

Slik innledet historikeren og forfatteren N.A. Ytreberg (1896-1887) beskrivelsen av Grøtøy handelssted i boken *Nordlandske handelssteder* fra 1941.

Grøtø.

Eldre postkort av Grøtøy.

Grøtøy er blant Nord-Norges mest kjente handelssteder og var i sin velmaktstid et kultursentrum. Handelsstedet var i slekten Schönings eie fra omkring 1690 fram til konkursen

i 1923, med unntak av den korte perioden fra 1793 til 1803 da handelsstedet var på andre hender.

Stedets grunnlegger var Oluf Hartvigsen (1656-1746) som, omkring 1690, bygget prestegodset her av sin far. Hartvigsen drev handel og jektebruk på Grøtøy. Sønnen Arnt Schøning klarte ved kongelig resolusjon å få eiendomsrett til Grøtøy i 1762. I 1776, under Ole Meldal Schøning, fikk handelsstedet gjestgiverbevilling.

I 1793 ble Grøtøy solgt til Andreas Falster (1763-1842) for 2300 riksdaler. Falster var sønnen til prosten i Trondenes. Arent Schøning tok Grøtøy tilbake på odal i 1803.

Arent Schøning slet økonomisk både under krigsårene 1808-1814, og under den påfølgende krisen i 1820-årene. Oppgangen kom i 1830-årene. Arent bygget i 1830 et nytt pakkhus, og beboelseshuset ble også utvidet ved å oppføre en storstuebygning med gjesterom. Storstuebygningen ble bygget mellom 1830 og 1848. Det første dampskipet som anløp Grøtøy var "Prins Gustav" i 1838. Når det var mange gjester måtte storstuehuset tas i bruk. Storstuehusets grunnmur er i dag dekket av et helvalmet tak med pappkledning. I østenden er det toalett og i vest er det vedskjul. Gammelhuset hadde i første etasje ei stue tvers gjennom bygningen med vinduer mot sør og nord. Videre var det to soverom og kjøkken. I andre etasje fantes en sal tvers over med takmaleri, et soverom og et kleskammer. På kvisten var det soverom.

I 1846 solgte Arent Schøning Grøtøy til sønnene Søren og John for 24118 spesidaler. To år senere, i 1848, døde Arent. Sønnene gikk straks i gang med å utvide sine forretninger. I 1850 ble det oppført en krambod og en pakkebod på Manshausholmen øst for Grøtøya. Senere, i 1860, ble det bygget et stort losjihus for fiskere, det såkalte "Hellandshuset".

Søren Schøning (1816-1861) var med på anleggelsen av den første guanofabrikken i Norge (1856), som ble lagt til Leirosen ved Svolvær i Lofoten. Han var medlem av Lofotkommisjonen av 1855 og var en viktig brikke i *friloven* av 1857. Essensen i den nye loven var fritt fiske og etablering av offentlig oppsyn med politimyndighet. Væreierne mistet da sin posisjon som kontrollører av utøvelsen av fisket, og havdelingen med koblingen mellom rorbuleie og tilgang til de beste settene for garnfiske og linefiske opphørte. Søren Schøning døde i 1860.

I perioden 1862 til 1863 oppførte John Dypfæst Schøning dagens hovedbygning på Grøtøy, og hans halv-bror, Ole Meldal Schøning var delvis arkitekt. Huset ble bygget i Namdalen av merket tømmer, demontert og brakt til Grøtøy.

I 1870 lot John Schønings bygge for egen regning et dampskip til bruk for kystfart mellom Kristiania og Tromsø. Dette medførte at handelen mot Kristiania økte. Hans nevø, Gerhard Schøning, var fra 1862 soussjef i firmaet, og etter onkelens død i 1871 overtok han hele handelsstedet. I tiden under storsildfiske i 1860- og 1870-årene var det høykonjunktur i Nordland.

Gerhard Schøning utnyttet de gode tidene, og han studerte sildenedlegging i utlandet, lot islendere lede klippfisketøringen og skipet varer til Kristiansund og Hamburg uten å gå om Bergen. I Lyngvær i Lofoten drev han fabrikk for fiskeforedling og på Grøtøy utvidet han landhandelen til en engros-forretning. I 1873 bygget han dampskipet *Grøtø*, og det gamle

dampskipet *John Schøning* ble erstattet av et nytt dampskip med det samme navnet. Gerhard Schøning skaffet Grøtøy telegraf (og siden telefon), og brygger, kaier, kontorer og krambu ble utvidet. Det ble plantet allétrær og hagen ble stelt. Gerhard Schøning var i tillegg ordfører, herredskasserer og bankdirektør. Gerhard døde i 1896 og Arent Annæus Schøning, sønn av Søren Schøning drev Grøtøy sammen med sin sønn Arne fram til 1902. Arne Schøning var gift med Charlotte Nielsen.

Arne Schøning oppførte en ny telegrafbygning istedenfor den gamle som brant ned. Han sørget også for å få bygget en ny villa kalt "Haugen". I 1912 ble Grøtøy herjet av en brann som ødela både krambua, Hellandshuset, bryggehuset og naustet fra Ole Hartvigsens tid på 1700-tallet.

Arne Schøning oppførte et nytt forretningsbygg på Naustholmen, og bygget ble forbundet med Grøtøya med ei hengebro. På holmen ble det også anlagt dampskipskai.

Arne Schøning døde i 1918 og enka Charlotte satt igjen med handelsstedet. Drifta ble da overlatt til bestyrere. Som en følge av etterkrigsdepresjonen gikk handelsvirksomheten konkurs i 1923 og hovedbygningen ble solgt. For å bevare stedet for slekta, ble hus og hage kjøpt av de fire søstrene til Arne Schøning i 1928, og de ble dermed reddet fra riving eller flytting, slik skjebnen ble for mange av de øvrige bygningene. Gammelt inventar fikk igjen plass i hovedbygningen og stedet ble benyttet som samlingssted for familien helt fram til 1950-årene.

Under 2. verdenskrig ble hovedbygningen brukt av Narvik gamlehjem. I denne tiden ble noen rom i andre etasje overmalt, men første etasje med interiører og inventar ble bevart. Etter krigen ble bygningen brukt som feriehus.

I perioden 1985 til 1988 ble bygningen restaurert utvendig med utgangspunkt i en formell avtale mellom Steigen kommune og eieren om bruk av hovedgården. I 1988 ble bygningen åpnet for omvisninger. I 2001 ble det inngått en tinglyst avtale mellom eier og Stiftelsen for bevaring av Grøtøy gamle handelssted. Hensikten med avtalen er å verne hovedbygningen med inventar og løsøre samt de tilliggende omgivelser på Grøtøy hovedgård på en slik måte at både eierens, kommunens og kulturvernets interesser blir ivaretatt. Avtalen har en varighet på tjue år fram til 2021.

Oversikt over kjøpmenn- og kvinner på Grøtøy

Oluf Hartvigson 1690-1746.
Appolona Schøning 1746-54.
Arnt Schøning 1754-74.
Ole Meldal Schøning 1774-85.
Bergitte Jentoft Schøning 1785-86.
Jon Reener Dybfest 1786-93.
Andreas Falster 1793-1803.
Arent Schøning 1804-46.
Søren Brønlund Schøning 1846 -61.
John Dypfest Schøning 1846-71.
Gerhard Schøning 1871-96.
Arntine Schøning 1896-1912.
Arne Schøning 1912-1918.

I hovedhuset er det flere portretter av Schøningfamiliens medlemmer.

4. KULTURMINNEFAGLIG VURDERING

Ellers er Grøtøya en merkestein på nordferda. Til nå har båten fulgt kysten og hatt landkjenning, men i morgen setter de tvers over det tolv mil breie havet, i morgen er det Vestfjorden.

Johan Bojer, *Den siste viking* som ble utgitt 1921, 14. utgave 2005, s. 60.

Hovedbygningen på Grøtøy gamle handelssted sto som nevnt ferdig i 1863, og dokumenterer handelsstedets sentrale posisjon blant Nord-Norges handelssteder. Grøtøy var siste havn før Vestfjorden og måtte av de fleste benyttes for å komme til Lofoten. Stedets rolle som stoppested for Lofotfarere var derfor betydelig.

Grøtøy gamle handelssted er en kystnær storgård. Bygningen, interiørene, fast og løst inventar samt løsøre, dokumenterer livet og virksomheten knyttet til Nordlands kanskje aller eldste og største handelssted. Interiør, fast og løst inventar samt løsøre for øvrig innehar også en stor grad av autenticitet og stor dokumentasjonsverdi, og er derfor et viktig kildemateriale fra Nordlands og Norges kystkultur.

Til venstre: Del av kjøkkenet. Til høyre: Spisestuen i hovedhuset.

Grøtøy handelssted har stor historisk verdi knyttet til Schøning-familien som eide stedet nesten uavbrutt i over 300 år. Virksomheten på Grøtøy omfattet foruten direkte eksport av sild og tørrfisk til kontinentet, også blant annet dampskipsfart. Schøning-familien hadde i tillegg stor innflytelse knyttet til fiskeriforvaltningen i Nord-Norge på 1800-tallet. Søren Schøning (1816-1861) var med på anleggelsen av den første guanofabrikken i Norge (1856), som ble lagt til Leirosen ved Svolvær i Lofoten. Han var medlem av *Lofotkommisjonen* av 1855 og var en viktig brikke i *Friloven* av 1857. Loven åpnet som nevnt for fritt fiske og etablering av offentlig oppsyn med politimyndighet. Gerhard Schøning videreutviklet handelsstedet blant annet med telegraf og vin- og brennevinshandel. Varene kom på store fat og ble videre tappet på flasker på Grøtøy. Flaskene hadde også egenproduserte etiketter. Gerhard Schøning var svært kjent som fisketilvirker, og mottok flere priser – deriblant gullmedalje på ei utstilling i Chicago i 1893.

Fredningen av Grøtøy gamle handelssted vil bevare et bygningsanlegg som er en viktig representant for landets kystkultur, nordnorsk handelsvirksomhet, skipsfart og fiskerivirksomhet. Grøtøy handelssted er også representant for en viktig del av næringstilpassingen i Nord-Norge, nemlig fiske og handel, og illustrerer samtidig gjennom sitt omfangsrike autentiske interiør og løsøre dagliglivet til handelsstanden på 1800-tallet.

Grøtøy handelssted var ett av de eldste og kanskje det største handelsstedet i Nordland. Hovedbygningens eksteriør, interiør og ikke minst inventar dokumenter handelsstedets blomstringstid fra siste halvdel av 1800-tallet fram til konkursen i 1923. Deler av inventaret er også betydelig eldre og dokumenter Schøning-familiens virksomhet over 300 år tilbake i vår historie.

Som handelssted var Grøtøy en gang også et viktig møtested for folk som ferdes på sjøen og Grøtøy har derfor identitetsverdi som betydningsfullt knutepunkt for folk i regionen. Grøtøy handelssted er dermed et tidsvitne i forbindelse med kommunikasjonshistorie, både for Nordland og andre deler av landet.

Bygningsmassen har også en arkitektonisk verdi med velbevarte bygninger, imponerende veranda og flotte hageanlegg. Hovedbygningen er bygd i klassisistisk stil og har en symmetrisk fasadeutforming, t-postvinduer og typisk klassisistiske søyler som bærer verandaen. Hovedbygningens utforming er typisk for 1800-tallets handelssteder, med en stor og praktfull fasade som vendte ut mot sjøen.

5. EIENDOMSFORHOLD OG REGULERINGSMESSIG STATUS

Grøtøy gamle handelssted eies av Trond Lohne, Munkebekksmau 12, 5011 Bergen.

I kommuneplanens arealdel for Steigen kommune, 2004-2014, er området rundt Grøtøy handelssted avsatt til byggeområde (B4). Det er ikke egne bestemmelser til byggeområdet, utover at det kreves reguleringsplan for alle nye tiltak.

Nordland fylkeskommune ved Kulturminner i Nordland varslet oppstart av fredningssak for Grøtøy hovedgård, gnr. 31, bnr. 2 i brev av 09.10.2007 til daværende eier Einar Sæland.

6. TEKNISK TILSTAND

Fra 1985 til 1990 ble hovedbygningen restaurert under ledelse av Stiftelsen Grøtøy gamle handelssted. Dessverre gikk lyshuset tapt ved en storm på slutten av 1980-tallet.

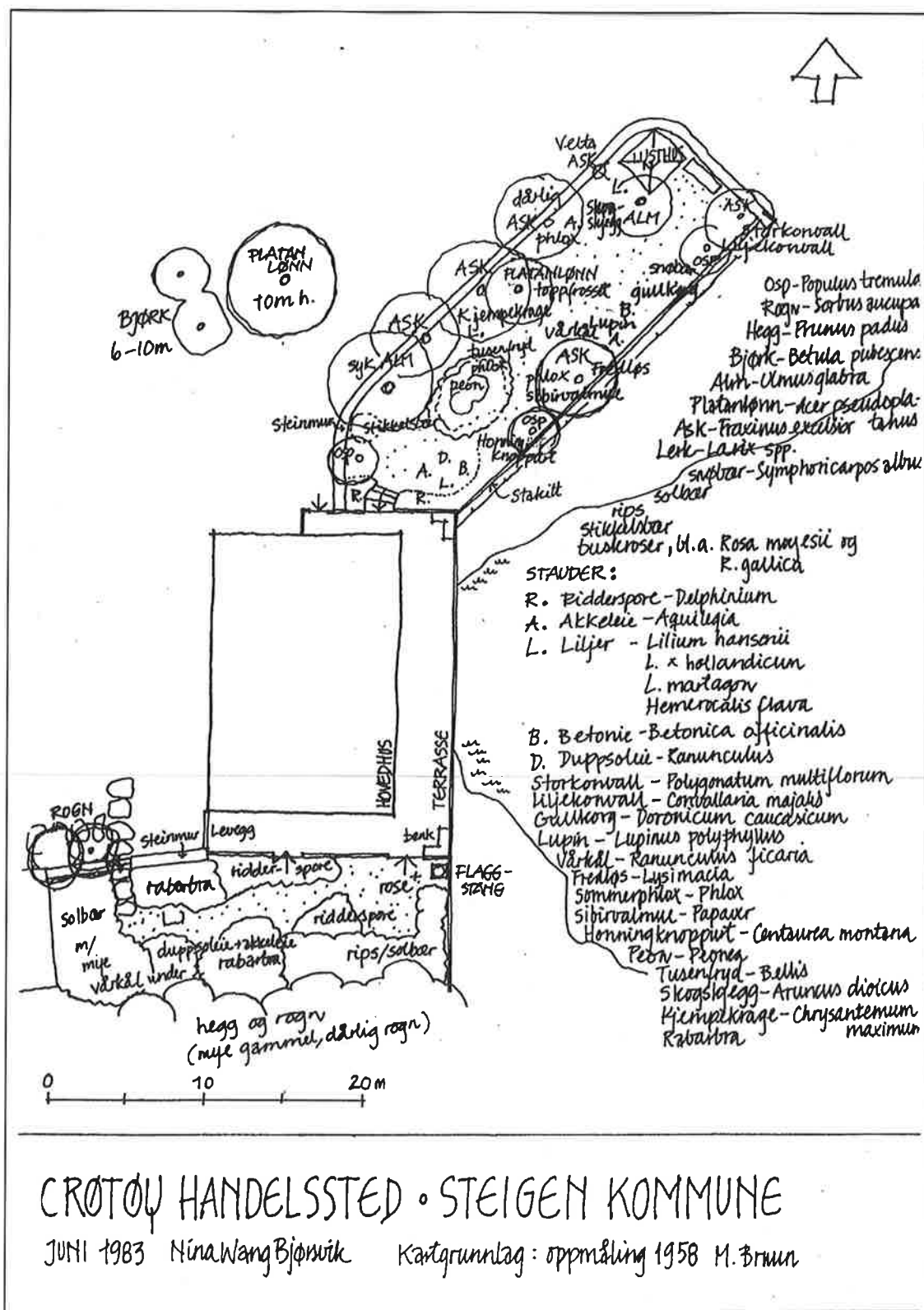
På oppdrag av stiftelsen og Nordland fylkeskommune utførte teknisk konservator Heinz Kusch ved Nordland Restaureringsverksted i 1995, en historisk kartlegging og tilstandsvurdering av interiørene. Undersøkelsen inneholdt også konserveringsforslag.

I desember 2004 gjennomførte tømremester Kjetil Eriksen AS en tilstandsregistrering av kjelleren. I midtre og søndre del var det omfattende råteskader på alt treverk. Skadet materiale ble sanert, dreneringen mot vest ble åpnet og det ble etablert lufting av kjelleren.

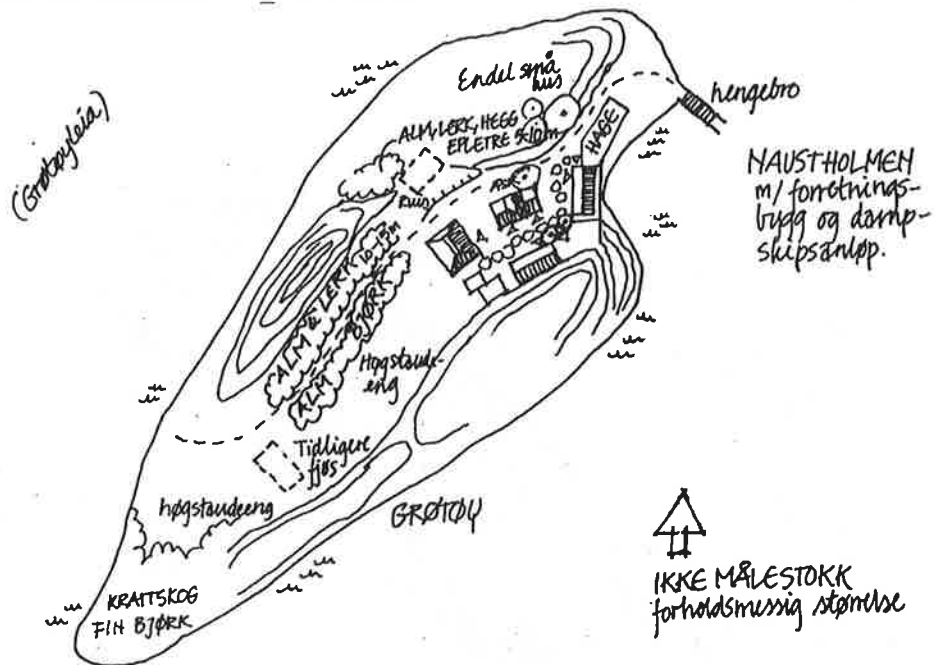
I juli 2012 gjennomførte Nordland fylkeskommune en utvendig visuell tilstandsregistrering av hovedbygningen, uthuset og stabburet. Bygningenes overordnede tilstandsgrad ble da vurdert til å være i tilstandsgrad (TG) 2, noe som betyr middels kraftige symptomer og at moderate utbedringer er nødvendig. Erfaringer viser imidlertid at det nesten alltid vil dukke opp nye skader som en visuell inspeksjon ikke kan fange opp.

7. VEDLEGG - TEGNINGER, OPPMÅLINGER OG ANNEN DOKUMENTASJON

Vedlegg 1 – Skisse hageanlegg av Nina Wang Bjørsvik.

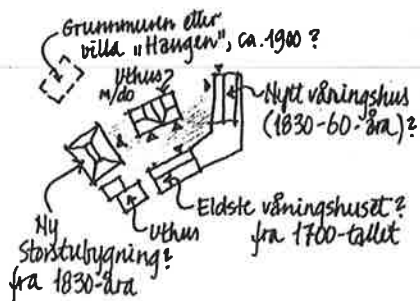
Skisse over hageanlegget fra 1983, fra "Gamle hageanlegg i Nordland".

OVERSIKTSPLAN Grøtøy

Det eldste og største handelssted i Nordland, med 250 års sammenhengende historie. Schøning-"dynastiet". Konkurs 1923.

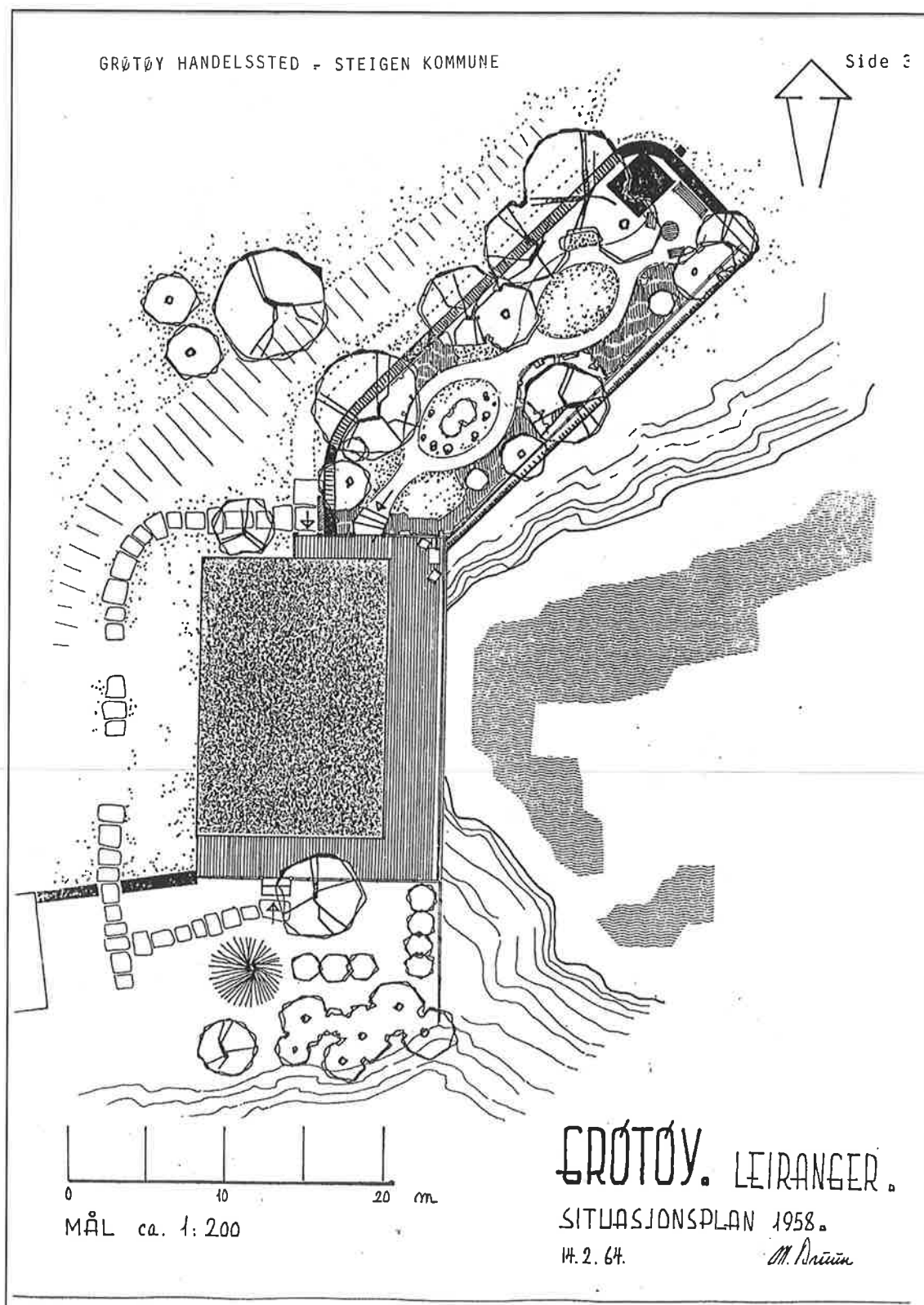
Hagen anlagt og allétrær plantet av Gerhard Schøning i 1860-åra. Hagen er nå helt gjengrodd, grusgangene er borte, flere trær er døende og lysthus og terrasse er sterkt forfalt, siden Bruuns oppmåling 1958. Fortsatt stor artsrikdom av staude. Utrolig frodighet her ute i havgapet. Alléen! Amsagronom Olav Soldal skal ha stått for planlegging av hagen.

BEBYGGELSEN Grøtøy

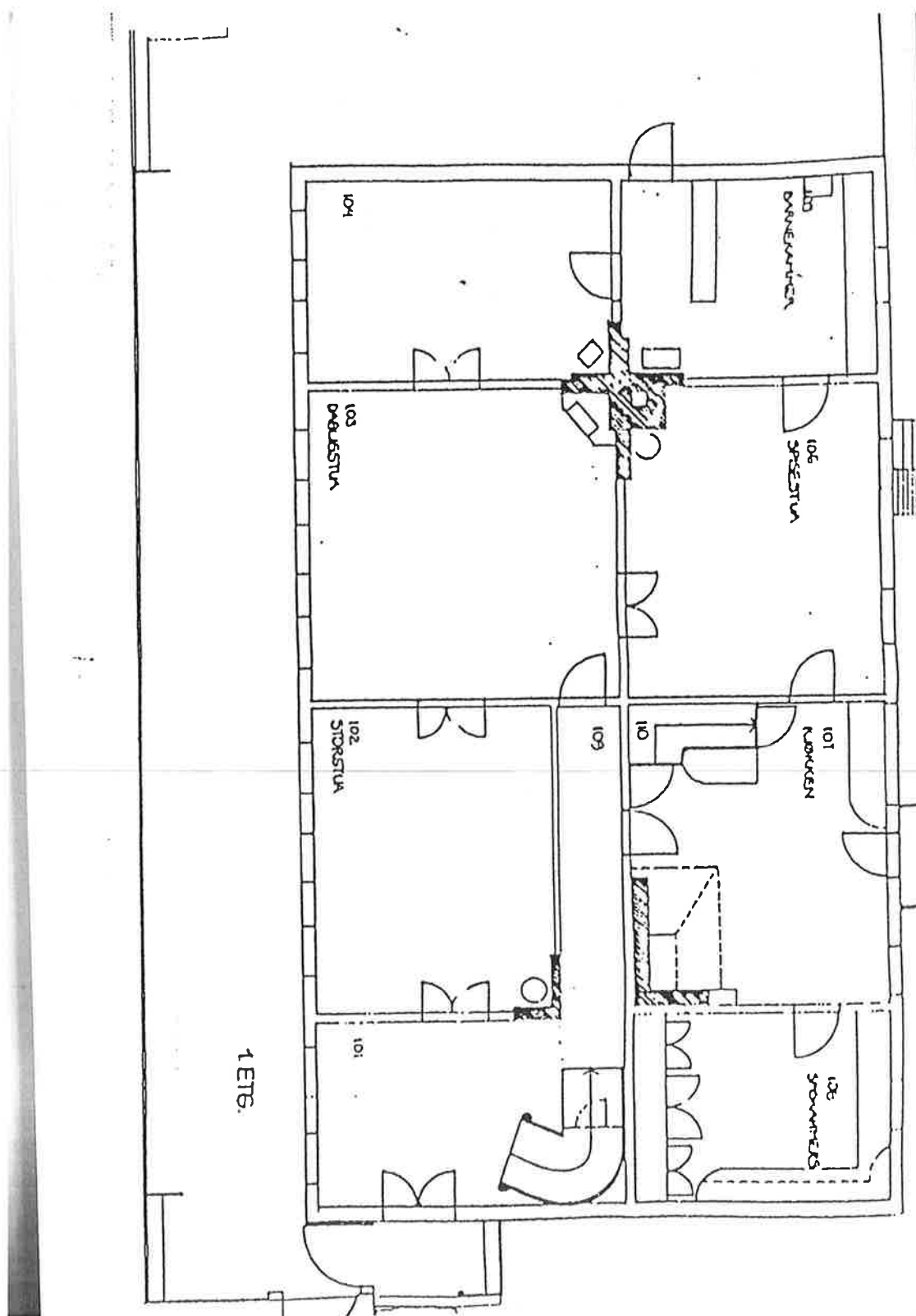
Bygningene ligger godt i terrenget. Beliggenheten skaper en nærmest "bymessig" gate mellom bygningene. Verdifullt bygningsmiljø.

Vedlegg 2 – Skisse hageanlegg 1958

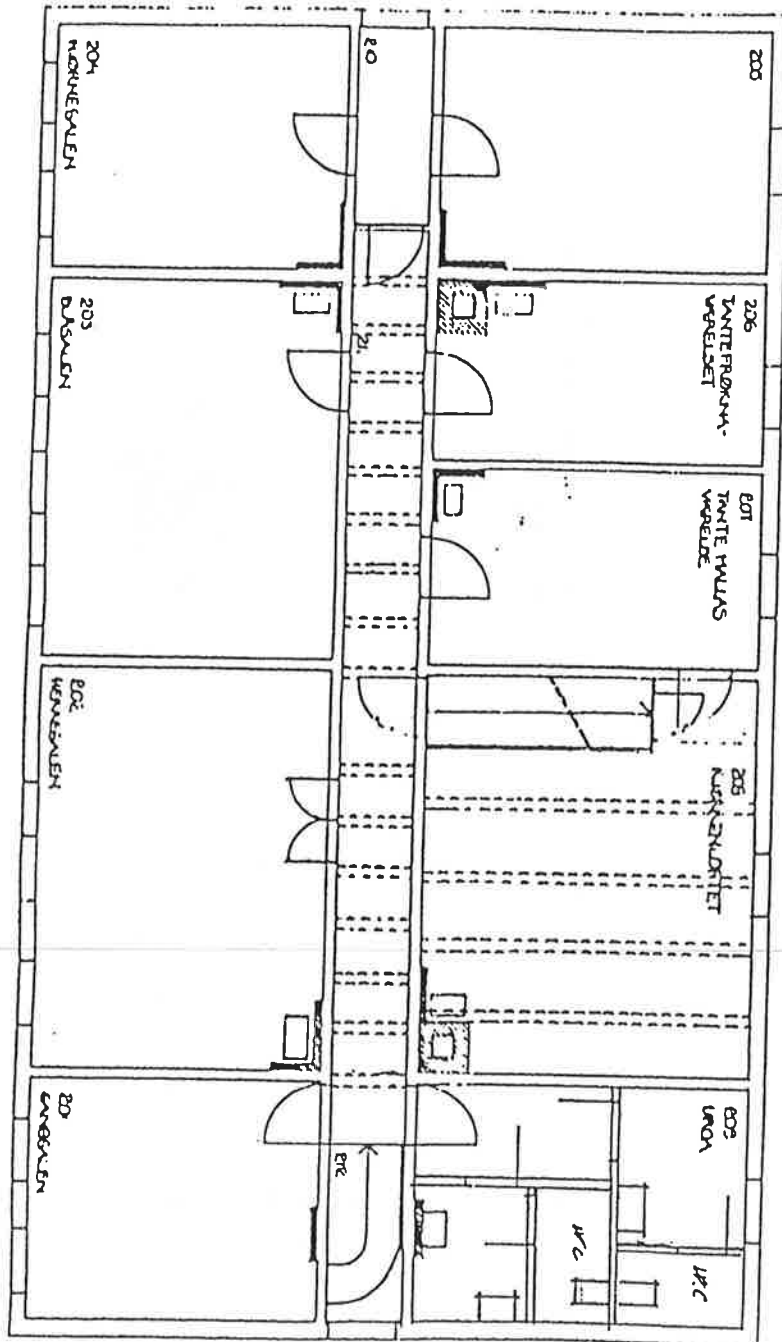

Skisse av hageanlegget fra 1958, fra "Gamle hageanlegg i Nordland".

Vedlegg 3 – Plantegninger ved Heinz Kusch

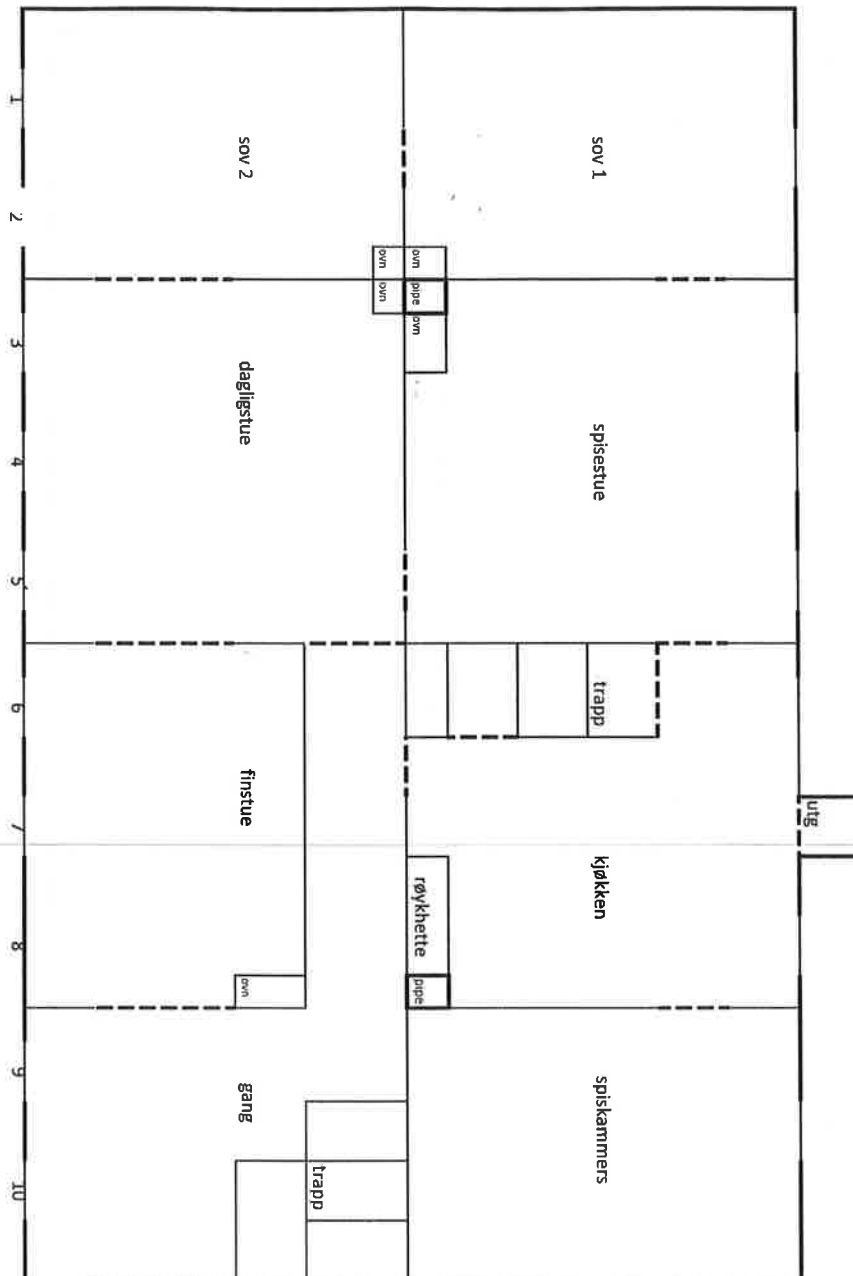
Kopi av plantegning 1. etasje rapport ved Heinz Kusch. P

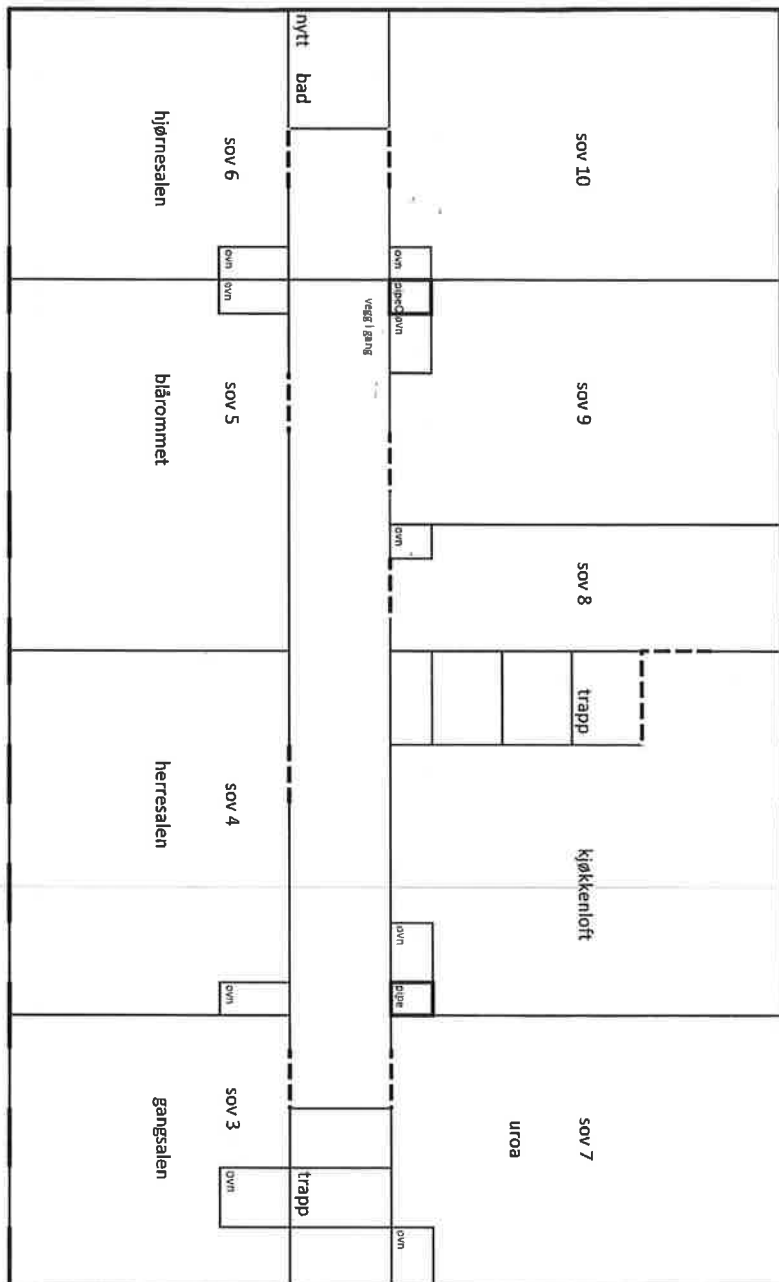
2. ETG.

GAØTØY HANDELSTED
HOVEDBYGNING

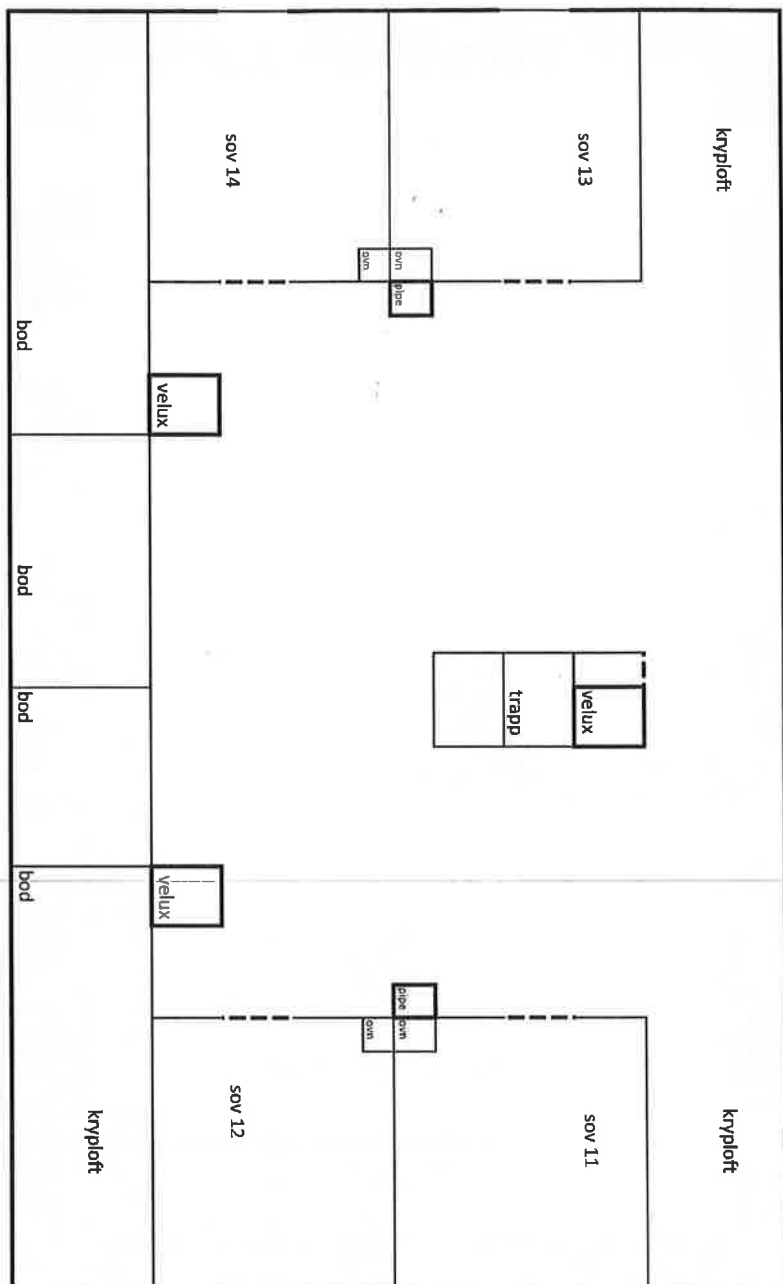
Vedlegg 4 – Plantegninger ved Trond Lohne

Scannet plantegning 1. etasje. Tegning ved Trond Lohne.

Scannet plantegning 2. etasje. Tegning ved Trond Lohne.

Scannet plantegning loft. Tegning ved Trond Lohne.

Scannet plantegning kjeller. Tegning ved Trond Lohne.

Vedlegg 5 – Litteraturliste

Bojer, Johan 1942: *Den Siste Viking*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Fygle, Svein 1976: *Grøtøy – en gang Nordland største handelssted – i dag truet av fraflytning*. Steigen Sentralskole.

Lie, John Henrik og Serck-Hanssen, Fin 2008: *Væreiery og nessekonger. Handelssteder mellom Rørvik og Varanger*. Olympia Press, Horten.

Nilsen, Harald 1994: *Erindringer fra Grøtøy. Utdrag fra Charlotte Schønings dagbok. I: Årbok for Steigen 1994*.

Nilsen, Harald 1990: *Grøtøy gamle handelssted 1690-1990*.

Wang Bjørsvik, Nina 1983: *Gamle Hageanlegg i Nordland*.

